

15MIN > AKTUALU > UŽSIENIS

Publikuota: 11:38

Prof. Ramūnas Vilpišauskas: pandemija išryškino ne tik ES klaidas

Luko Balandžio / 15min nuotr. / Ramūnas Vilpišauskas

Autorius: Justinas Stanevičius

Šaltinis: 15min

Europos Sąjungai (ES) susiduriant su globaliais iššūkiais – pandemija ir jos valdymu, ekonomine krize, o taip pat ir sudėtingais santykiais su išorės veikėjais, – ES institucijos bei aukščiausio rango ES pareigūnai neretai sulaukia kritikos strėlių, vis dažniau kvestionuojama ES vienybė. Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto (VU TSPMI) dėstytojas, Jean Monnet Chair profesorius Ramūnas Vilpišauskas sako, kad pandemija iš tiesų išryškino ES klaidas, tačiau parodė ir tai, kaip smarkiai tarpusavyje priklausomos Europos Sąjungos šalys.

Pandemija išryškino tarpusavio priklausomybę

Europa daugiau nei metus kovoja su COVID-19 pandemija, ieškodama būdų, kaip greičiau grįžti į normalų gyvenimą, vienas iš jų – gyventojų vakcinacija. Praėjusiais metais ES su COVID-19 vakcinų gamintojais dėl skiepy pirkimo derėjosi kaip vientisas, globalus veikėjas. Nors tai suteikė geras derybines pozicijas ir prielaidas sėkmingiems rezultatams,

skiepijimas ES nėra toks spartus, kaip tikėtasi ir norėta. Kritikai ėmė kaltinti Europos Komisiją (EK) derybose padariusi klaidų.

Pasak profesoriaus R.Vilpišausko, objektyvias išvadas dėl Europos Komisijos darbo ar Europos vienybės daryti ankstoka, tačiau šios pandemijos metu itin išryškėjo ES šalių tarpusavio priklausomybė. „Pandemija, visų pirma, parodė, kaip smarkiai tarpusavyje priklausomos ES šalys. Tiesa, ne tik tarpusavyje, bet ir su visu likusiu pasauliu. Bendrosios rinkos svarba taip pat tapo aiškesnė, kai praėjusį pavasarį, 2020 m. kovo mėnesį, kai kurios valstybės įvedė vidinių ES sienų kontrolę. Krizė parodė, kokie svarbūs prekybiniai, žmogiškieji ar kitokie ryšiai tarp ES šalių ir kokia naudinga bendroji rinka“, – teigia profesorius.

“

Krizė parodė, kokie svarbūs prekybiniai, žmogiškieji ar kitokie ryšiai tarp ES šalių ir kokia naudinga bendroji rinka.

”

R.Vilpišausko teigimu, politinių sprendimų prasme, taip pat matėme visko – ir vienašališkų valstybių narių sprendimų reaguojant į pandemiją, pavyzdžiui, ribojant judėjimą ES viduje, ir labiau suderintus, koordinuotus veiksmus – daug dėmesio sulaukusius sprendimus dėl ekonomikos atsigavimo fondo, naujos daugiametės finansinės perspektyvos. Kai kas, priėmus sprendimus, paskubėjo kalbėti apie fiskalinės sąjungos kūrimą ir didesnę valstybių narių integraciją. Tokios diskusijos buvo iškeltos dėl sprendimo bendrai skolintis ir spręsti ekonomikos atsigavimo klausimus, išeinant iš dabartinės krizės. Tačiau, anot R.Vilpišausko, kol kas yra per anksti vertinti ir spręsti, ar priimti sprendimai reiškia gilesnę Europos integraciją ar atvirkščiai – fragmentaciją, o galbūt tai tiesiog vienkartinis sprendimas reaguojant į pandemijos sukeltą krizę.

„Daug kas priklauso nuo to, kaip bus nuspręsta grąžinti ES vardu pasiskolintas lėšas, tačiau scenarijų gali būti įvairių – įvesti nauji Europiniai mokesčiai, galbūt padidintos valstybių įmokos į ES biudžetą, galbūt bus mažinamos dabartinio ES finansavimo apimtys.

Taip pat yra daug neaiškumų, kaip pinigai bus naudojami valstybėse narėse, tam reikės kokybiškai parengtų investicinių projektų ir administracinių gebėjimų, o tai daugelyje šalių yra nemenkas iššūkis – pavyzdžiui, Lietuvoje ekonomikos skatinimui praėjusių metų pavasarį numatytos lėšos praktiškai buvo naudojamos daug lėčiau nei tikėjosi paramos gavėjai. Italijoje dėl ginčų, kaip panaudoti ES ekonomikos atsigavimo ir atsparumo fondo lėšas, skirtas išėjimui iš dabartinės krizės, iširo koalicija. Taigi matome, kad šis procesas nebus lengvas ir užtruks“, – teigia Jean Monnet Chair profesorius.

Veikdamos kartu šalys stipresnės

ES valstybėms veikiant kartu, dažnai jų vardu konkrečius sprendimus priima Europos Komisija. Vakcinų užsakymo atveju, EK derėjosi su vaistų gamintojais ir organizavo vakcinų įsigijimus. Ramūnas Vilpišauskas neabejoja, kad veikiant tokiu būdu padidinta derybinė galia santykiuose su vakcinų gamintojais, gautos geresnės sąlygos, pirmiausia kainos prasme. Veikiant atskirai, tokios šalys kaip Lietuva, nebūtų laimėjusios.

“

Kolektyvinis veiksmas dažniausiai užima daugiau laiko, bet suteikia kitų privalumų.

”

„Iš veikimo atskirai labiau būtų išlošusios tokios valstybės kaip Vokietija, kurių derybinė galia dėl gyventojų skaičiaus ar ekonominių pajėgumų yra didesnė. Galų gale, „BioNTech“, vienas iš vakcinų gamintojų, yra vokiečių startuolis, o tai irgi teikia tam tikrų privalumų. Tačiau kitos ES šalys, tarp jų ir Lietuva, veikiausiai būtų turėjusios už vakcinas mokėti daugiau. Taip pat, veikiant atskirai konkurencija vykta tarp visų 27 ES valstybių – tokiu atveju didesnės ir daugiau ekonominių išteklių turinčios ES šalys atsidurtų sąrašo viršuje. Kolektyvinis veiksmas dažniausiai užima daugiau laiko, bet suteikia kitų privalumų,“ – teigia R.Vilpišauskas.

Anot profesoriaus, praėjusio pavasario patirtis, kai Europos Komisija centralizuotai pradėjo medicininių apsaugos priemonių, įrenginių ir ventiliatorių įsigijimus, rodo, kad daugiausiai išlošė tos šalys, kurios dalyvavo ir centralizuotuose pirkimuose, ir pačios rūpinosi medicininių prekių pirkimu. „Būtent todėl galima teigti, kad priimant atsakingus sprendimus reikia gerai apsvarstyti, ką šalys gali daryti centralizuotai, o ką individualiai, nacionaliniu lygmeniu – juk sveikatos apsaugos reikalai, visų pirmiausia, yra valstybių narių atsakomybėje, o ES rūpinasi kita, susijusia sritimi – bendrąja rinka, prekių ir žmonių judėjimo klausimais“, – sako prof. R.Vilpišauskas.

Dėl vakcinų trūkumo nereikia kaltinti užsakovų

Viešojoje erdvėje sklandant diskusijoms apie tai, kad vakcinacijos tempai nėra tokie greiti, kaip tikėtasi, kritikos strėlių sulaukia ne tik Europos Sąjungos institucijos, atsakingos už derybas su vaistų gamintojais, tačiau ir nacionalinės vyriausybės. Visgi, vakcinų trūkumas, pasak VU TSPMI profesoriaus, susijęs ir su objektyviomis aplinkybėmis, pavyzdžiui, gamybinių pajėgumų trūkumu.

Uždelstas laikas taip pat kainuoja žmonių gyvybes, apribotą ūkinę veiklą, visa tai galima įvertinti ir pinigine išraiška.

„Prieš 6 mėnesius mažai kas tikėjosi, kad šią žiemą bus pradėtas skiepavimo procesas. Nesitikėjome, jog pagrindinės diskusijos vyks apie tai, kaip pagaminti kuo daugiau vakcinų ir jas tinkamai paskirstyti tarp valstybių. Daug mažiau kalbama apie tai, kada apskritai vakcinų bus prieinamos, todėl tai yra svarbus teigiamas pokytis. Tiesa, valstybėms narėms veikiant vieningai ir taip didinant derybinę galią, prarandamas laikas, kuris, kalbant apie vakcinaciją, yra itin svarbus. Uždelstas laikas taip pat kainuoja žmonių gyvybes, apribotą ūkinę veiklą, visa tai galima įvertinti ir pinigine išraiška. Manau, kad būtent dėl prarasto laiko ir jo kainos vyksta tokios aštrios diskusijos“, – sako R.Vilpišauskas.

Jean Monnet Chair profesorius taip pat neatmeta galimybės, kad Europos Komisija vakcinų pirkimo procese padarė klaidų. Dažniausiai atkreipiamas dėmesys į tai, kad pandemijos pradžioje buvo nepasitikima nauja technologija, kurią vakcinų sukūrimui panaudojo „Pfizer“ ir BioNTech, taip pat įtakos turėjo ir didžiųjų vaistų gamintojų lobizmas, todėl dėmesys buvo nukreiptas ne į tuos, kurie pirmieji pasiūlė sukurtus skiepus ir galėjo pradėti jų masiškesnę gamybą. R.Vilpišausko vertinimu, ši kritika – pagrįsta, tačiau reikia nepamiršti, kokio didelio neapibrėžtumo sąlygomis visa tai buvo ir vis dar yra vykdoma.

Vertindamas kai kuriuos Europos Komisijos sprendimus, ypač vakcinų eksporto ribojimą ir su tuo susijusį susitarimą tarp ES ir Jungtinės Karalystės, apie kurį prieš keletą savaičių buvo pradėta svarstyti, profesorius sako, kad EK kartais pritrūksta politinio jautrumo, į ką reikia atkreipti dėmesį, kas yra aktualu atskiroms ES valstybėms.

Europos Komisijai sunkiai sekasi imtis geopolitinio vaidmens, apie kurį iškilmingai prieš metus skelbė jos vadovė Ursula von der Leyen.

„Europos Komisijai sunkiai sekasi imtis geopolitinio vaidmens, apie kurį iškilmingai prieš metus skelbė jos vadovė Ursula von der Leyen. Tai Europos Komisijai nesiseka iš dalies dėl ekspertizės trūkumo, bet ir todėl, kad reikia ypatingo atidumo visų 27 ES šalių nacionaliniams interesams. Reikia nepamiršti ir daug kur populiarus žaidimo „Jeigu mums kas nors nesiseka – kaltinkime Briuselį“. Iš dalies Europos Komisija tam ir yra sukurta, kad taptų kritikos objektu, bet, žinoma, kartais ir pati Europos Komisija suteikia kritikai pagrindo“, – dėmesį atkreipia R.Vilpišauskas.

„Sputnik V“ vakcinės klausimu bendro sutarimo nebus

Priešingai nei tikėtasi, rusišką „Sputnik V“ vakciną pirminiai moksliniai tyrimai rodo esant saugią ir efektyvią. Teoriškai, ES galėtų ją pirkti ir naudoti, priešingu atveju neišnaudodama visų galimybių apsaugoti savo piliečius, kaip teigia kritikai. Kita vertus, niekam ne paslaptis, kad Rusija vakciną išnaudoja geopolitiniams tikslams įgyvendinti. Prof. R.Vilpišausko teigimu, tokioje situacijoje sprendimo teisė, kaip ir lig šiol, turi būti palikta kiekvienai ES šaliai.

„Būtina pabrėžti tai, kad Europos vaistų agentūra nėra patvirtinusi „Sputnik V“ vakcinės, todėl pirmieji rezultatai turi būti papildomai įvertinti. Visgi Vengrija, kaip žinome, jau yra paskelbusi apie savo sprendimą naudotis šia vakcina. Formaliai valstybės narės gali savarankiškai spręsti tokius klausimus. Aišku viena – nuo pat viruso atsiradimo, šis klausimas buvo paverstas geopolitine diskusija. Kai kam, spėju, tai nepatinka – medicams norėtųsi, kad tokie klausimai nebūtų siejami su geopolitiniais santykiais.

„Reuters“/„Scanpix“ nuotr./„Sputnik V“ vakcina

Tačiau galima prisiminti nacistinės Vokietijos pasinaudojimą olimpinėmis žaidynėmis arba sovietines praktikas, kada kultūra ir sportas buvo nuolat naudojami politiniais tikslais – tą pačią politiką šiandien tęsia ir daugelis autoritarinių valstybių. Šia prasme, Kinija ir Rusija yra pavyzdžiai to, kaip pačias įvairiausias sritis nuo sporto ir kultūros iki sveikatos apsaugos jų vadovai susieja su savo vidaus politikos ir geopolitiniais tikslais. Tai sukuria sudėtingas dilemas Vakarų demokratinėms valstybėms. Būtų geriau, jeigu visoms 27 ES šalims pavyktų rasti bendrą susitarimą šiuo klausimu, tačiau Vengrijos pavyzdys rodo, kad to nepavyksta pasiekti“, – svarsto Jean Monnet Chair profesorius.

ES užsienio politika Rusijos atžvilgiu – neaiški

Po ES vyriausiojo įgaliotinio užsienio ir saugumo politikai Josep Borrell vizito į Maskvą, ES užsienio politika sulaukė ypatingo dėmesio ir kritikos. Imta aktyviau svarstyti, ar vizitas gali turėti reikšmės ES užsienio politikai Maskvos atžvilgiu, taip pat jį viešumą iškilio ir kiti pagrindiniai Europos Sąjungos užsienio politikos klausimai – politika Kinijos, JAV ar Jungtinės Karalystės atžvilgiu.

Pasak VU TSPMI profesoriaus, kalbant apie ES ir Rusijos santykius, J.Borrell savo vizitu į Maskvą suteikė papildomų argumentų tokių šalių kaip Baltijos valstybės vadovams ir diplomatams, kurie ir prieš vizitą kalbėjo apie tai, kad politinis

dialogas su Rusija nėra rezultatyvus, tačiau ar tai gali reikšmingai pakeisti ES santykius su Rusija – abejotina.

„Ši situacija priklauso nuo atskirų šalių ekonominių ir kitokių interesų. Labiausiai tikėtinas rezultatas yra papildomų ES sankcijų pritaikymas tiems Rusijos pareigūnams, kurie gali būti susieti su A.Navalo areštu, jo įkalinimu. Tačiau abejoju, ar tai galėtų virsti sankcijomis Rusijos valstybės valdomoms įmonėms ir jų įgyvendinamiems projektams. Tuo tarpu tokiose šalyse kaip Prancūzija ar Vokietija santykis tarp saugumo ir ekonominių interesų yra suprantamas kitaip, nei Baltijos valstybėse.

“

ačiau abejoju, ar tai galėtų virsti sankcijomis Rusijos valstybės valdomoms įmonėms ir jų įgyvendinamiems projektams.

”

Todėl kol ES Tarybai pirmininkavo Vokietija, matėme pastangas finalizuoti ES derybas su Kinija dėl investicijų sutarties, toliau tęsiamus ekonominius projektus su Rusija ir jos valstybinėmis įmonėmis. Tad ekonominiai interesai ar istorijos interpretavimas kai kuriose didžiosiose ES šalyse lemia ekonominių santykių su tokiomis šalimis kaip Rusija prioritetizavimą. O kalbant apie situaciją Rusijoje, daug kas priklauso nuo pačios Rusijos visuomenės ir jos požiūrio į tai, kaip tvarkomasi toje šalyje. Čia Europos Sąjunga gali tik reikšti savo nuomonę, išsakydama požiūrį į tas vertybes, kurios artimos mums, liberalios demokratijos sistemos atstovams, bet padaryti reikšmingą poveikį tam, kas vyksta Rusijoje, galimybės yra gana ribotos“, – pasakoja R.Vilpišauskas.

JAV ir ES santykiai artimiausiu metu nesikeis, Kinija įgaus daugiau galios

Užsienio politikos ekspertų teigimu, JAV prezidentu tapus Donaldui Trumpui, ES ir JAV santykiai subjuro, todėl praėjusiais metais rinkimus laimėjęs Demokratų partijos kandidatui Joe Bidenui, įsižiėbė viltis, jog ES ir JAV santykiai pakryps geresne linkme. Tačiau VU TSPMI profesorius nėra toks optimistiškas – nors JAV prezidento ir jo administracijos tonas bendraujant su sąjungininkais pasikeitė, tačiau politikos turinio pokyčių, ypač ekonominių santykių srityje, artimiausiu metu tikėtis neverta.

„Norėtusi, kad JAV ir ES santykiai būtų stiprinami. JAV įvairiomis prasmėmis yra svarbiausia ES partnerė, Baltijos šalims be galo svarbus JAV dalyvavimas mūsų regione NATO formate, yra erdvės gerinti sąlygas tarpusavio prekybai, investicijoms. Šiuo metu, deja, tikėtis grįžimo prie 2013 m. pradėtų derybų dėl prekybos liberalizavimo, kurias kai kurie strategai, pavyzdžiui, Zbigniew Bžezžinskis, buvo įvardinę esminiu Vakarų įtakos išsaugojimo įrankiu, negalime.

“

AV įvairiomis prasmėmis yra svarbiausia ES partnerė, Baltijos šalims be galo svarbus JAV dalyvavimas mūsų regione NATO formate.

”

Dėl to galima apgailestauti – nuo transatlantinės bendruomenės stiprinimo sėkmės priklauso ir Vakarų įtaka pasaulyje, kuriame matome vis labiau stiprėjančią Kiniją ir besifragmentuojančią tarptautinę sistemą. Tačiau to artimiausiu metu nepamatysime – JAV prezidentas J.Bidenas, visų pirma, dėmesį skiria ir skirs JAV vidaus politikai – išėjimui iš pandemijos sukeltos krizės, vakcinacijai, ekonomikos skatinimui. Net ir D.Trumpo prezidentavimo metais įvesti muitai Europos Sąjungai kol kas nėra panaikinti, nes tai nėra prioritetas“, – sako Jean Monnet Chair profesorius.

J.Bideno veiksmus šiuo metu riboja ne tik vidaus politikos iššūkiai, susiję su pandemija, bet ir kritiškas dalies demokratų partijos požiūris į prekybos liberalizavimą, tarptautinę prekybą ir globalizaciją apskritai. Taip pat prezidentui

svarbu atliepti ir respublikonų rinkėjų lūkesčius, ypač tų, kurie praėjusiuose rinkimuose balsavo už D.Trumpą, taip netiesiogiai palaikydami jo vykdytą politiką. Šios politinės aplinkybės riboja jo veiksmų laisvę šalinant kliūtis egzistuojančias ekonominiams santykiams su sąjungininkais bei rodant lyderystę daugeliu pasaulio ekonomikos klausimų.

„Scanpix“/AP nuotr./Joe Bidenas

Ten, kur mažiau veikia JAV, atsiranda daugiau Kinijos. Aktyvesnę Kinijos politiką pastaruoju metu matome tiek Vidurio Rytuose, tiek Afrikoje, kur Kinija sustiprino pozicijas, investuodama ir skirdama paskolas Afrikos valstybių vyriausybėms, tiek ir pačioje Azijoje, Kinijos kaimynystėje. ES ir Lietuvos požiūriu, tiek mūsų regione, tiek kituose pasaulio regionuose, norėtūsi daugiau JAV įsitraukimo.

Pasak R.Vilpišausko, jei Kinija būtų demokratija, tokių dilemų kiltų mažiau. „Kadangi matome kokia politinė, žmogaus teisių situacija Kinijoje, matome kaip ji vis aktyviau išnaudoja ekonominius ryšius ar, pavyzdžiui, vakcinų tiekimą, geopolitiniais tikslais, ES turėtų ir pati dėti pastangas tam, kad labiau derintų savo nuostatas su JAV administracija ir stengtis išlaikyti JAV dalyvavimą ne tik Europos reikaluose, bet ir visame pasaulyje. Išteklių prasme JAV išlieka vienintele supervalstybe, tik politinis pasiryžimas tuos išteklius panaudoti yra ženkliai susilpnėjęs, ką matėme dar B.Obamos prezidentavimo metu, kas dar labiau išryškėjo prezidentu tapus D.Trumpui“, – svarsto profesorius.

ES ir Jungtinės Karalystės santykių lūkesčiai – riboti

Vienas iš aktualiausių Europos Sąjungos užsienio politikos klausimų pastaraisiais metais – Jungtinės Karalystės (JK) pasitraukimas iš Sąjungos. Nors Brexit susitarimo derybas lydėjo nepasitikėjimas, galima džiaugtis, jog buvo susitarta dėl bemuitės prekybos su JK. Kita vertus, įvesti apribojimai – muitinės procedūros, kurių vienas iš tikslų yra patvirtinti prekių kilmę, kainuoja daug išteklių – tiek britams, tiek europiečiams. Tačiau dėl to labiausiai kenčia svarbiausios JK prekybos partnerės.

“

Nauji prekybos ribojimai kainuos daugiau toms šalims, kurioms JK išlieka svarbia prekybos partnere, pavyzdžiui, Airijai.

”

„Nauji prekybos ribojimai kainuos daugiau toms šalims, kurioms JK išlieka svarbia prekybos partnere, pavyzdžiui, Airijai. Apskritai, užsitęsęs derybų procesas ir rudenį girdėti abipusiai kaltinimai dėl derybų vilkinimo, nenoro parodyti lankstumo, paliko nemalonų politinį prieskonį, kurį dar labiau sustiprino rudenį Jungtinės Karalystės Vyriausybės išreikštas ketinimas nesilaikyti išstojimo susitarimo nuostatų dėl Šiaurės Airijos ir neseniai Europos Komisijos viešai

išsakyti ketinimai riboti vakcinų eksportą į JK, kas irgi yra jautru santykių tarp Airijos ir Šiaurės Airijos požiūriu“, – teigia prof. R.Vilpišauskas.

Susiklosčiusi situacija, pasak VU TSPMI dėstytojo, neprideda prie konstruktyvių santykių plėtojimo, nors Jungtinė Karalystė ir ES daugeliu klausimu turėtų būti viena kitos itin artimos partnerės. „Panašiai matome daugelį globalių problemų – požiūris į Rusiją ir jos keliamą grėsmę, taip pat polinkis bendradarbiauti su JAV yra vienodi, bent kai kalbame apie JK ir Baltijos šalis. Bendras interesas nurodo, kad tarpusavio ryšiai turėtų būti glaudžiai koordinuojami, ypač tais atvejais, kada tarpusavyje suderinti sprendimai yra naudingi visoms dalyvaujančioms šalims.

Tačiau pats Brexit procesas rodo, kad dėl vidaus politikos priežasčių gali būti priimami sprendimai, kurie yra žalingi visiems, kas dalyvauja tuose santykiuose. Bent kol kas dėl politinės inercijos ES ir Jungtinės Karalystės santykių plėtojimas nebus toks dinamiškas, kaip norėtusi, todėl ir lūkesčiai jų atžvilgiu yra riboti“, – svarsto Vilniaus universiteto profesorius. „Vadinasi, Lietuvai reikia aktyviau stengtis dirbti dvišaliu pagrindu su JK ir buriant norinčiųjų artimiau bendradarbiauti su JK bei JAV koalicijas ES viduje.“